

De Fonteintjes: hoe een klein, maar uniek natuurgebied de storm des tijds doorstond

Het paviljoentje bij de ingang van het wandelpad in Zeebrugge - John Van Gompel

De Fonteintjes zijn gekend als een reeks waardevolle duinvalleien gelegen tussen Blankenberge en Zeebrugge. Ze vormen een lange, smalle strook met een oppervlakte van 20 ha tussen de zeereepduinen en de kustbaan. Van oorsprong zijn het eigenlijk geen duinvalleien - die ontstaan door uitwaaien van zand - maar door de mens in het begin van de 15e eeuw gemaakte inlagen. Pas later, tegelijkertijd met de aangroei van de zeereepduinen, ontstonden hier de natte biotopen met de typische en waardevolle vegetaties van de echte duinvalleien.

Hoe ze eruit zagen in vorige eeuwen weten we niet, maar wel dat er toen al delen verloren gingen door bebouwing in Blankenberge en Zeebrugge. In de tweede helft van de 19e eeuw verscheen een eerste publicatie over de plantenrijkdom in de Fonteintjes: een excursieverslag van de Société Botanique (Crépin 1869) waarin letterlijk vermeld werd dat “les riches prairies reserrées entre les dunes et la digue sont les plus intéressantes de tout le littoral”. Op het einde van die eeuw werd op de oude graaf Jansdijk een spoorweg naar Knokke aangelegd. Ongetwijfeld veroorzaakte die heel wat verstoring, maar daar zijn geen details over beschikbaar. Vanaf de 20ste eeuw hebben we meer informatie, zij het niet altijd in positieve zin: als je alles wat er sindsdien gebeurd is op een rijtje zet, is het ronduit een wonder dat de Fonteintjes bewaard zijn gebleven.

Het begon al voor de eerste wereldoorlog met de plannen voor een kuuroord. In de westelijke visvijver zijn nog de buizen te zien die daarvoor in de bodem aangebracht werden. Helaas voor de Duitse ondernemer, maar gelukkig voor ons, hadden ze te diep geboord, doorheen de zoetwaterbel, waardoor het water niet

geschikt bleek en het project werd stopgezet. Tijdens de eerste, en vooral de tweede wereldoorlog, werden er in de duinen bunkers gebouwd: massieve betonnen gevaarten, zowel op de zeereepduinen als langs de zuidelijke graaf Jansdijk. Op een foto van die periode is te zien dat er, tussen de bunkers, op de zeereep en de vijvers een weg liep om de bunkers te bevoorraden. De zeereep moet nadien dus enkele meters landinwaarts zijn opgeschoven. Net voor de oorlog, in 1939, was er voor het eerst ook weer een getuigenis over de plantenrijkdom verschenen, dit keer van de hand van de Brugse apotheker P. Vande Vijvere, in een uitgebreid artikel in het Brugs Handelsblad. In die periode waren er ook al enkele vogelkijkers actief die hun waarnemingen in de Wielewaal publiceerden of in notaboeken bijhielden (zie o.m. het artikel over R. Vermeirsch in De Spille 2020-3). Het vroegere spoor was ondertussen weer verwijderd en werd na de oorlog vervangen door een wandelpad dat Blankenberge met Zeebrugge moest verbinden.

Na de 2de wereldoorlog tot het einde van de jaren '50 werd het orchisfonteintje elke zomer gemaaid door landbouwer De Meu-

lemeester uit De Haan, die toen in de hoeve woonde waar later de bekende, maar nu ook al verdwenen herberg ‘De Lekkerbek’ was gevestigd. Elk jaar maaide hij de noordelijke helling en de laagte zelf, enkel als er niet veel water stond. Er werd ook nooit mest gestrooid. Eigenlijk was dat al perfect natuurbeheer. Het was diezelfde landbouwer die ook enkele akkertjes aanlegde in de duinen tussen Wenduine en De Haan: de sporen ervan zijn nog zichtbaar in het natuurgebied De Zandpanne.

In 1960 was er een zware aanslag op het natuurgebied: de meest westelijke grote vallei werd volledig met zand opgevuld en genivelleerd, als voorbereiding voor de bouw van de Nordic, een op toeristen gerichte horecazaak. Het stadsbestuur van Blankenberge leverde daarvoor de bouwvergunning (we komen er verder op terug). Het betekende meteen het einde van de rugstreeppadden die alleen daar nog werden waargenomen en het was ook de plaats waar na de oorlog waarschijnlijk nog boomkijkers leefden.

Vanaf 1965 waren er zowel in Brugge als in Blankenberge leden van de Belgische Jeugdbond voor Natuurstudie actief. Zij

Bijenorchis

Dodaars

herontdeden de Fonteintjes, met de kamsalamanders en de waterrallen, de gele plombvegetatie op de visvijvers en de honderden orchideeën. Over dat laatste zou een van de leden van Brugge, Leo Vanhecke, later zijn doctoraatsthesis schrijven. Toen in 1969 de ramp van de Nordic zich dreigde te herhalen, dit keer in de orchisfontein, trokken zij aan de alarmbel. Op een maandagmorgen waren daar plots een reeks vrachtwagens slib aan het storten. Het bleek baggerslib te zijn afkomstig van de haven van Zeebrugge. De werken konden worden stilgelegd, niettemin ging het oostelijke deel van de orchisfontein, een vijfde van de totale oppervlakte, verloren. In 1969 werd voor het eerst in 10 jaar weer in het orchisfontein gemaaid, nu door de Blankenbergse jeugdbonders. Aanvankelijk gebeurde dat manueel met de zeis, later met de maaibalk. Het zijn nu, vijftig jaar later, deels nog steeds dezelfde, maar nu al wat grijzere vrijwilligers die daar begin september aan het werk zijn om het hooi op te ruimen. Het maaien zelf gebeurt nu door personeel met professioneel materiaal van Natuurpunt.

In de jaren '70 liep de toestand in de Fonteintjes meer en meer uit de hand. Het gebied had immers geen enkele bescherming. Het aantal toeristen nam toe, er werd gezwommen, gevist, gespeeld en met rubberbootjes gevaren op de vijvers. We vonden bosjes orchideeën die waren geplukt en weer weggegooid, overal lag er zwerfvuil. Tegen het einde van de jaren '70 verdwenen de zeldzame woudaapjes definitief als broedvogel, en in die periode verdween ook het kleine valleetje ten westen van de Nordic, mét zijn orchideeën, definitief onder het zand.

In 1976 was het hele gebied op het Gewestplan ondertussen aangeduid als "r-gebied": reservaatgebied dus, wat de strengste planologische bescherming is. Omdat dit in de praktijk geen echte bescherming bood, werd door de toenmalige Belgische Natuur- en Vogelreservaten (de voorloper van Natuurpunt) aan de overheid voorgesteld om van de Fonteintjes een natuurreservaat te maken. In 1978

“Het bleek een groep Duitse projectontwikkelaars te zijn.”

was het zover: de middelste drie depressies (riet-, bos- en orchisfontein, in totaal 12 ha) werden officieel reservaat. Er werd een conservator aangesteld en vanaf dan werd ook nauw samengewerkt met MDK (toen nog de Dienst der kust van het Ministerie van Openbare Werken), o.m. voor beheerwerken en het plaatsen van afsluitingen. Een eerder grappig voorbeeld van die samenwerking was toen de vrijwilligers van de dan al actieve lokale afdeling van Natuurpunt een deel van het vroeger gestorte slib in de orchisfontein gingen uitgraven om er een poel aan te leggen, en ze daarbij op een niet ontplofte bom uit de 2de wereldoorlog stootten. De ontmijningsdienst ging niet in op ons voorstel om die bom ter plaatse te laten ontploffen (wat het graven van de poel zou bespoedigd hebben), maar in ruil liet MDK met een kraan de poel verder uitgraven.

De bescherming als reservaat kwam niets te vroeg: nog geen jaar later, in het voorjaar van 1979, ontmoette de kersverse conservator een groepje mensen die, in

kostuum, op de dijk bij het rietfonteinje stonden. Met een groot plan in de hand waren ze het gebied aan het overschouwen. Het bleek een groep Duitse projectontwikkelaars te zijn die, zoals later bleek, het gehele gebied van de Fonteintjes wilden omvormen tot één groot watersportgebied. Op hun vraag wat voor een soort gebied het was, konden we gelukkig antwoorden dat het "naturschutzgebiet" was. We hebben ze nooit meer terug gezien. Daarmee was alvast een ernstige bedreiging afgewend, maar dat betekende niet dat er geen nieuwe problemen zouden opduiken.

In 1980 werd het plan om de resterende bunkers te verwijderen, uitgevoerd. Voor het verwijderen van de bunker in het bosfonteinje werd een werkplatform aangelegd waarlangs de brokstukken werden afgevoerd. Daarvoor werd een deel van de oorspronkelijke vijver gedempt. Op het werkplatform werden achteraf abelen aangeplant. Een deel van die abelen werd in het kader van het natuurbeheer achteraf weer gekapt, maar het duurde 20 jaar eer hier weer een waardevolle begroeiing met orchideeën en andere waardevolle soorten ontstond. Een tweede bunker, die eveneens in het bosfonteinje tegenaan het zuidelijke dijkje stond, werd gelukkig niet verwijderd, maar met zand afgedekt, anders zou de hele vijver verloren zijn gegaan. Dat zelfde jaar werd dan nog eens een groot deel van de resterende begroeiing in het bosfonteinje, het sleedoornbosje waarin de waterrallen overwinterden, vernietigd door een brand.

In 1994 werden we gecontacteerd door Distrigaz. Vanuit Engeland werd een gas-

leiding aangelegd naar de "interconnector-terminal" in Zeebrugge, die dwars onder de Fonteintjes zou lopen. Na overleg met Distrigaz en een aantal werkbezoeken ter plaatse om te bewijzen dat het wel degelijk om een waardevol natuurgebied ging, konden we bekomen dat de leiding op een grotere diepte zou worden aangelegd, zodat die de zich onder de duinen bevindende zoetwaterbel niet zou doorboren. Een gelijksoortig project stelde zich een paar jaar later, nu met een elektriciteitsleiding. Die werd uiteindelijk aangelegd bij de Londenstraat, buiten het natuurgebied.

De meest oostelijke vallei tegen Zeebrugge (de 'Eendeput', vroeger ook de 'Marseillais' genoemd door de aanwezigheid op het zeereepduin van een café die door een Fransman afkomstig van Marseille werd uitgebaat) behoorde niet tot het natuurgebied. Hier bleef de toenemende recreatie ons zorgen baren: de oevers zaten tijdens de zomer vol mensen die er kwamen zwemmen en de rietkragen en begroeiing op de duinhelling werden vertrappeld. Daar bovenop werd door onbekenden in de noordoostelijke hoek bij de Londenstraat steenpuin gestort en was er een conflict met vissers die de laatste rietkragen vernietigden. Toen de provinciale visserijcommissie daarop in 1996 het visrecht opeiste, bleek dat de concessie met de stad Brugge, die op haar beurt het visrecht verpachtte, al in 1995 was opgezegd. Na overleg werd in 1996 uiteindelijk door directeur Dewolf van MDK beslist dat de oostelijke vijver defini-

tief bij het natuurgebied zou gevoegd worden en omgeven door een afsluiting, zodat de natuur zich kon herstellen. Dat herstel

"Ondertussen zijn daar al weer de eerste orchideeën opgedoken."

duurde enige jaren, maar rietzangers, karekieten, meerkoeten, verscheidene eenden en zelfs dodaarsjes en futen zijn er nu opnieuw aanwezig.

In 1998 werd door MDK in samenwerking met de WVT (West-Vlaamse Vereniging voor Vrije tijd) een nieuw, overkoepelend beheerplan voor het volledig duingebied opgemaakt en uitgevoerd: het aantal doorgangen vanaf de baan naar het strand werd beperkt, op het zeereepduin werd bij elke doorgang een houten trap gebouwd, een deel van de zeereep werd volledig afgesloten. Ten westen ter hoogte van de Nordic en ten oosten bij de Londenstraat werd een klein paviljoentje gebouwd met kaarten en uitleg over het natuurreservaat. De akkefietjes bleven zich niettemin opstapelen: nu eens de aanwezigheid van stropers, dan weer plannen voor sportactiviteiten, het Beach Festival op het strand van Zeebrugge (waarbij deelnemers in de duinen kwamen overnachten), een plan voor grootschalige militaire manoeuvres met een landing vanuit zee, motorcrossers die het wandelpad beschadigden en het reservaat verstoorden, plotse dalingen

van het grondwater door het wegpompen van water bij bouwwerken ten zuiden: telkens moesten we hier alert op reageren.

Ondertussen waren we de eeuwwisseling al gepasseerd. Nieuwe tijden, nieuwe problemen: kampementen van vluchtelingen die via Zeebrugge naar Engeland probeerden te reizen, met soms schrijnende toestanden van families met kleine kinderen die tijdens de winter in de bittere kou in de Fonteintjes schuilden. Discussies met bewoners van de villa's langs de dijk van Zeebrugge over opwaaiend zand, toenemende sluikestorten en afval, ... En toen kwam er even plotseling als onverwacht ook eens goed nieuws: het dossier van de Nordic kwam weer aan de oppervlakte. In al die tijd had de Vlaamse overheid al 17 processen ingespannen tegen de eigenaar/uitbater van het gebouw (bvba Pauwels) én tegen het stadsbestuur van Blankenberge die een onwettige bouwvergunning had afgeleverd. Het was de toenmalige burgemeester Ludo Monset die uiteindelijk akkoord ging met een minnelijke schikking: de stad zou een afkoopsom voor de juridische acties betalen van 100.000 euro + 50.000 euro voor de sloop. Pikant detail: de bvba Pauwels, die zelfs de afgesproken jaarlijkse huurprijs van 26.250 Belgische frank nooit betaalde, ontsprong de dans, uiteindelijk was het de belastingbetaler die er voor opdraaide. Hoe dan ook: in 2004, 40 jaar na de bouw ervan, werd de Nordic uiteindelijk weer afgebroken en het terrein hersteld. Ondertussen zijn daar weer de eerste orchideeën opgedoken.

De wind bleef uit een gunstige richting waaien: in 2019 verstreek de concessie van de minigolf bij de Gadeynehelling in Blankenberge, op de westrand van het duingebied. Het terrein werd door MDK opnieuw ingericht als duingebied. Recent zijn ook de plannen goedgekeurd en de eerste voorbereidende werken opgestart voor de ont-

"Dat ze gered zijn, is vooral te danken aan de acties van vrijwilligers."

dubbeling van de kustbaan. Het oorspronkelijk plan daarvoor dateert al van 1997 en werd opgemaakt op het kabinet van toenmalig minister Baldewijns. Het noordelijk deel van de baan verdwijnt en in de plaats komt er een fietssnelweg. De Fonteintjes zullen landinwaarts met een strook van 5 à 6 meter uitbreiden. Dat is niet zoveel, maar het zal, samen met het verplaatsen van de noordelijke rijvakken, vooral een groot verschil maken voor de rust in het gebied: het geraas van het sterk toegenomen verkeer sinds de tweede helft van de 20ste eeuw heeft immers ongetwijfeld een rol gespeeld voor het verdwijnen van broedvogels zoals de grauwe klauwier, de woudaapjes, roerdomp, geelgorzen, kneutjes en rietgorzen. Bovendien vonden we langs de baan ook veel verkeersslachtoffers: veel karekieten en rietzangers, soms zeldzamere soorten als bergeend, paapje en bonte vliegenvanger. Af en toe lag er ook een dode hermelijn of een bunzing. Aan de strandzijde heeft de natuur zich eveneens herpakt: daar heeft zich inmiddels een nieuwe rij kleine duintjes ontwikkeld die hopelijk verder tot

nieuwe robuste zeereepduinen zullen aangroeien.

Als al die nieuwe ontwikkelingen goed verlopen, zullen de Fonteintjes binnen enkele jaren weer staan waar ze in het begin van de 20ste eeuw stonden: als één aaneengesloten en waardevol natuurgebied, zij het meer geïsoleerd temidden van een sterk veranderde en wat de natuur betreft verarmde omgeving. Ze zullen dan definitief ontsnapt zijn aan het lot dat zoveel andere natuurgebieden in de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw ten deel is gevallen. Toch heeft het niet veel geschied of ook de Fonteintjes zouden het slachtoffer geworden zijn van de geldzucht van bouwpromotoren en projectontwikkelaars, veelal actief geholpen door kortzichtige politici. Dat ze gered zijn, is vooral te danken aan de acties van vrijwilligers, eerst van de vroegere Jeugdbond voor Natuurstudie, nadien van de Duinenwerkgroep en de afdeling Blankenberge van Natuurpunt, hierin gesteund door wetenschappers en MDK als uitvoerende overheid.

In 2028 zal het natuurgebied 50 jaar bestaan, de Fonteintjes zelf 650 jaar. We zullen goede redenen hebben om dat dan uitgebreid te vieren. Moraal van het verhaal: zich inzetten voor het behoud én herstel van natuur heeft wel degelijk zin, het is een blijvende en belangrijke taak van Natuurpunt.

John Van Gompel,
conservator De Fonteintjes

 Claire Meire

Persoonlijke begeleiding via natuur coaching of therapie

Begeleiding van teams en professionelen

www.clairemeire.be
050 60 56 26

SCHILDER- EN DECORATIE WERKEN

DECORATIE

Frans Boone

Korte Molenstraat 31

8200 BRUGGE (Sint-Andries)

Tel. 050-39 39 14 - GSM 0477-70 15 48